

R E C E N S I O N S

TORRÓ, Josep (1999). *El naixement d'una colònia. Dominació i resistència a la frontera valenciana (1238-1276)*. València: Institut de Cultura Juan Gil-Albert. Diputació Provincial d'Alacant: Universitat de València. 263 p. (Publicacions de la Universitat de València, Col·lecció Oberta, Sèrie Història; 6)

Com l'autor recorda, el títol parodia la coneguda pel·lícula de Griffith, *El naixement d'una nació* que, sens dubte, hauria pogut mantenir sense canvis. L'objectiu de l'obra és l'estudi de com es va produir la conquesta del regne musulmà de València, per establir-hi una nova nació cristiana en simbiosi parasitària sobre l'anterior nació musulmana; en aquest sentit, es pot justificar el títol de colònia per la formació política resultant: un grup nombrós, però minoritari de cristians, s'imposa políticament i explota econòmicament a la població nativa en un principi majoritària.

Com altres autors que han estudiat recentment l'expansió del feudalisme catalanoaragonesa, Torrò mostra una gran simpatia pels vençuts. Això té un aspecte positiu, facilitar una millor comprensió de les seves formes de vida, de la seva capacitat de resistència (violenta o callada), dels seus costums; en definitiva, del seu món, però a costa d'oblidar que abans d'una *balansiya* musulmana hi havia hagut una *valentia* romana i visigòtica, i que la societat musulmana, quan podia, era tan guerrera i invasora com la cristiana. Els feudals no tenien pas el monopoli de la violència. I en aquest sentit, tot i que pugui resultar ideològicament

gratificador, em sembla clarament abusiu considerar «la imparable dinàmica expansiva i acumuladora encetada pel sistema feudal» com a «condició necessària per a explicar el seu producte final: el domini d'Occident i l'actual condemna del Tercer Món a la misèria més espantosa» (p. 21).

Fet aquest parèntesi, cal continuar dient que l'obra constitueix una història diferent, ben documentada i perfectament argumentada, que hauria d'arraconar les velles narracions que s'accontentaven amb parafrasejar la Crònica de Jaume I. Torrò desmunta el mite de la ràpida conquesta del regne; també assenyala la gran diferència entre l'ocupació de la zona al sud del Xúquer respecte a la del nord; i explica el fracàs del sistema d'ocupació proposat, tal com apareix en els llibres del repartiment, el tractament diferencial dels vençuts i la lògica econòmica, política i fiscal del nou regne, un cop pacificat i organitzat.

L'obra comença explicant les dificultats de la conquesta, que resultà més llarga i menys brillant del que s'acostuma a dir. Si bé el cavaller feudal armat era irresistible a camp obert, la cavalleria lleugera i els ballesters musulmans eren difícils de batre si es podien encastellar en un terreny muntanyós. L'acabament «oficial» de la guerra, el 1245, empalmà amb la revolta d'Al-Azraq, que durant trenta anys va mantenir sota domini musulmà gran part de les serres de la Marina, entre Gandia i Alcoi.

A continuació estudia la política envers els vençuts, dirigida a la vegada per raons econòmiques i de seguretat: els presoners de guerra

foren venuts com a esclaus o empresonats a l'espera d'un rescat, els ciutadans de València foren expulsats segons el pacte de capitulació, i la resta havia de poder mantenir béns i propietats sota la nova sobirania. Però, la resistència d'Al-Azraq fou interessadament considerada pel rei com un trencament del pacte de rendició, amb el resultat de l'expulsió de molts musulmans no revoltats, però que ocupaven les terres més cobejades pels invasors cristians. Tot i que alguns van ser finalment reassentats, un cop dispersades les aljames, per conrear les finques senyorials o proporcionar mà d'obra agrària barata. El resultat fou que, contradictòriament, les aljames no revoltades foren destruïdes mentre que les revoltades pogueren resistir i acabaren obtenint la seva permanència, si bé en les zones menys cobejades.

Repassa també les característiques de la societat colonitzadora, sobretot al sud del Xúquer. Malgrat el repartiment oficial (amb els corresponents i mitificats *llibres del repartiment*), l'ocupació del sòl va ser turbulenta com la mateixa conquesta, i insuficient. Jaume I creia que per tenir segur el regne es necessitaven 100.000 cristians, però només n'hi havia 30.000. En aquestes condicions, investigar qui tenia més terres de les concedides o qui les tenia sense concessió era molt perillós. El 1272 el monarca es comprometé, a canvi de 20.000 sous, a no investigar l'origen dels béns de la noblesa, que eren els que afectaven la seva butxaca, ja que no cotitzaven al fisc reial. Pràcticament al mateix temps, el monarca començà a exigir en les donacions que s'hi fes residència i a prohibir vendre-les fins passat força temps (fins a vint anys).

Tot i això, la societat colonitzadora no resultà gaire colonitzadora: soldats de fortuna, molts dels agraciats es venien les terres o les

abandonaven per manca d'instruments de treball o de coneixements suficients, o per excés de deutes; moltes terres anaven a parar així a mans de no contribuents, malgrat la clàusula que prohibia vendre a cavallers o clergues. De fet, els conreadors cristians eren incapaços d'obtenir gra suficient: la colonització va ser també una desorganització de l'espai agrari.

La societat colonitzada no ho passà gaire millor: «la muntanya semblava un formiguer» (p. 187). Poques terres i aspres, carregades d'imposicions que respectaven el noms musulmans, però la quantia de les quals era repetidament augmentada, havien d'ésser suficients per a una població creixent que, a més de subvenir a la seva alimentació, intentava comercialitzar panes i figues seques per obtenir la moneda amb la qual pagar els impostos. El resultat fou que els conreadors cristians van poder comptar amb facilitat amb la mà d'obra musulmana que sobreixia de les aljames, llogada com a mitgers o com a simples jornalers. Aquesta és la situació que es perpetuà fins a l'expulsió de 1609.

L'obra acaba amb la descripció de la darrera insurrecció, el 1276, dirigida per un Al-Azraq tornat a cridar però que morí a la primera batalla. Era, a la vegada, el resultat de la precària ocupació militar de la part sud del regne i del descontentament de les aljames per l'augment dels impostos, però encara no durà un any, de fet va acabar amb una tornada a l'estat quo anterior a la revolta.

La conclusió que la clau de l'expansió feudal no rau en la superioritat militar, sinó en la capacitat de les societats feudals per generar fluxes d'emigració no fa més que obrir nous interrogants. Sens dubte, la no emigració va fer inoperants els brillants avanços almoràvits i almohades; però, va ser per la incapacitat de generar fluxes migratoris o perquè es preferia el botí rà-

pid, o perquè les terres a ocupar no resultaven atractives? I en el cas del fluxe de colonitzadors cristians, què explica aquesta capacitat d'encaminament? Suggestir, com sembla fer l'autor, que la diferència radica en la desposseïció que implicava l'hereu únic contra la protecció que oferia la família clànica no sembla prou convincent: el mateix autor parla poc abans del sobreiximent de població de les aljames, per acudir a treballar a les terres provocades pels cristians. Afegeix, amb un llenguatge un xic pretencios i que topa amb la planera i llegible redacció del llibre, que aquesta disponibilitat «cal remuntar-la als processos més antics de ruptura genealògica, d'individualització i aïllament social de les famílies camperoles: fenòmens que formen part fonamental de la mateixa gènesi del feudalisme. Hem de tenir en compte que, quan deixen d'existir grups de parentiu articulats, desapareix, també, el control camperol de les relacions de reproducció i, per tant, l'autonomia per a la constitució de les unitats de treball i l'organització de la producció»; i barrejar-ho acte seguit amb la condemna

eclesiàstica de l'incest (p. 241), em semblen ganes d'afegir una teorització llibresca difícilment argumentable històricament. El mateix es pot dir de la consideració del mercat feudal com a conseqüència «de les limitacions productives derivades de la individualització familiar [...] i [...] de les necessitats de consum creades per la centralització residencial», considerada «un element cabdal per la reproducció del sistema»; o la consideració dels pobles de colons com a agrupacions artificials.

Penso, però, que és la única tara que presenta el llibre. La nova visió de la formació de la nació valenciana que ens ofereix, la quantitat de descripcions detallades que ens permeten entendre aspectes més o menys generals de la conquesta i de l'explotació del regne, de la importància que té, tant per al fisc reial com per a les rendes senyorials o dels terratinents, mantenir comunitats morisques subjectes i evitar la seva integració, té un valor molt superior.

GASPAR FELIU I MONTFORT

PASSOLA, Josep M. (1999). *Els orígens de la banca pública: Les taules de canvi municipals*. Sabadell: AUSA. 220 p.

Tal com afirma G. Feliu en el pròleg de l'obra, el tema de la banca pública i, en general, de les qüestions financeres a la Catalunya medieval i moderna, ha estat fins ara tractat només de manera puntual, en els seus aspectes estructurals, sense una visió de conjunt i alhora deixant sovint de banda el complex funcionament intern. Érem encara deutors, en bona part, de treballs pioners com el d'Usher de 1931, sobre la taula de canvi barcelonina. Josep M. Passola ofereix, per contra, una panoràmica global i contrastada de les taules de canvi de la Corona d'Aragó i, al mateix temps, s'endinsa de manera rigurosa en els seus mecanismes a partir de l'estudi més monogràfic sobre la taula de canvi de Vic.

Una de les causes de l'endarreriment dels estudis d'aquesta temàtica és el coneixement especialitzat que es requereix per a una correcta comprensió de la documentació, a part de l'esforç de treball pel tractament d'una informació quantitativa, parcialitzada i feixuga. Una i altra condició es palesen en l'autor que no ha defugit cap dels obstacles, integrant la base bibliogràfica disponible, l'anàlisi documental directa i la interpretació corresponent sobre la significació d'aquelles institucions al llarg del temps. Tot i que el llibre té com a nucli central l'estudi monogràfic sobre la taula de Vic, no resulta esbiaixat el títol ampli que es fa constar, tant pel tractament realitzat, encara que reduït, de les altres dotze taules de la Corona d'Aragó, com pel fet que, en la línia de la microhistòria, el cas vigatà il·lustra un comportament molt més general.

La dificultat de comprensió que el tema podria oferir queda relativitzada per l'encertada

estructura del llibre. Es parteix, en el primer capítol, de l'estudi dels instruments de crèdit, del contracte de censal i la seva vinculació originària a l'organització municipal. L'anàlisi de l'entrament de l'Administració pública entronca amb l'objectiu de la creació de les taules de canvi. La síntesi de diversos estudis sobre els censals, sobre el mercat de capitals del segle XIV al segle XVIII, permet a l'autor constatar la diferent evolució dels fors i dels interessos, tant a Catalunya com a València, així com encetar un tema nou i molt important, el de les caixes de dipòsits eclesiàstics.

L'apartat dedicat a les taules de canvi municipals de la Corona d'Aragó té un primer punt d'interès en la presentació conjunta de les tretze institucions documentades, la major part a Catalunya, i en el fet que reproduïren com a patró el que fou el primer banc públic d'Europa, la taula de canvi de Barcelona creada el 1401. Josep M. Passola estableix una cronologia comuna de l'evolució de les taules, a partir de la creació de les primeres en el segle XV, amb un període de màxim creixement i prestigi que abasta el segle XVI i fins a mitjan segle XVII; els anys de la segona meitat d'aquella centúria fins a la fi de la Guerra de Successió serien els de represa, però sense rebaixar el deute de les respectives ciutats; i el canvi de naturalesa a partir del Decret de Nova Planta amb les successives extincions fins entrat el segle XIX.

La síntesi sobre cadascuna de les taules (Barcelona, València, Saragossa, Mallorca, Perpinyà, Girona, Tarragona, Lleida, Manresa, Tortosa, Olot i Cervera) resulta forçosament irregular segons la distinta base bibliogràfica, i també documental, disponible. S'agraeix l'atenció de l'autor de dedicar sempre un apartat a la descripció dels fons arxivístics existents, cosa que pot facilitar i orientar els estudis futurs.

Del capítol tercer al setè s'analitza la taula de canvi de Vic des de diverses vessants. El conjunt d'aquests capítols pren la forma d'una microhistòria perfectament integrable en una anàlisi més general. Parteix del context històric en el qual es creava, l'evolució de la institució en el marc de l'Administració municipal, i passa a la descripció detallada del seu funcionament entorn del contingut de la diversa tipologia de la documentació que generava, l'especificitat dels mètodes comptables que s'empraven, l'anàlisi de les diferents monedes que hi havia a la taula, fins l'evolució del deute públic municipal que es despenia de la pròpia situació de la taula. Resulten especialment clarificadores les precisions que l'autor fa del caràcter dels diferents assentaments que es registraven en els llibres de la taula, així com del peculiar concepte de balanç que es referia només al volum de dipòsits a l'inici i al final de cada bienni; els possibles guanys repercutien a les finances del municipi i no a la comptabilitat de la institució bancària.

Les conclusions acaben de precisar els múltiples beneficis que la tinença d'una taula comportava per a l'Administració municipal, començant per poder disposar de crèdit gratuït. L'autor esmenta entre els beneficis, els del canvi de moneda amb els corresponents premis o revaluacions, els de la vinculació amb l'emissió de moneda o la disponibilitat dels dipòsits que es mantenien inactius durant més de deu anys, o que havien quedat abandonats.

Josep M. Passola clou el treball amb el suggeriment d'un seguit d'aspectes que caldria treballar en el futur sobre la mateixa taula de canvi de Vic, però que són igualment aplica-

bles a aquelles que no han tingut encara un estudi més enllà de l'organització institucional. Entre els temes que encertadament es proposen, destacaria aquells de caràcter més social, per exemple, sobre qui eren els clients de les taules, l'anàlisi de les famílies de mercaders que hi participaven, el paper de la dona com a disponent, etc. I en el cas més particular de Vic proposa, també, aprofundir en la relació dels mercaders osonecs amb França i les vinculacions amb el fenomen bandoler.

En l'àmbit més interpretatiu, que no és tan present en el conjunt de l'obra, l'autor qüestiona finalment l'afirmació de J. Vicens, pel qual la taula barcelonina hauria provocat la immobilització de capitals amb les corresponents conseqüències sobre la resta de sectors econòmics. Josep M. Passola considera, per contra, que les taules contribuïren a la mobilització del diner, tant del que s'hi aportava voluntàriament com dels capitals «condicionals», els quals es traspasaven amb la condició que un tutor n'aproves la utilització i que s'hi ingressessin obligatòriament. L'entrada en la roda del crèdit públic era, certament, un mitjà de dinamització de capital, si bé alhora es desviaven de la inversió en altres sectors productius.

L'obra de Josep M. Passola és, sens dubte, una aportació important al coneixement de la banca pública a Catalunya, però no és menys significativa l'aportació referent als mecanismes i a l'evolució de la hisenda municipal del segle xv al xviii, en la qual l'endeutament i el crèdit n'esdevingueren factors constants.

JAUME DANTÍ I RIU

SIMON I TARRÈS, Antoni (1999). *Els orígens ideològics de la Revolució Catalana de 1640*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat. 286 p.

La ressenya d'aquesta obra pot començar ben bé amb la seva frase inicial: «la Revolució Catalana de 1640 és un tema amb una llarga i intensa tradició historiogràfica que es remunta a les abundants cròniques, relacions i fullets dels coetanis». La historiografia sobre la revolució o revolta de 1640 s'ha enriquit considerablement des de la traducció de la tesi de John Elliott, el 1966. Precisament, els treballs inicials d'Antoni Simon, publicats en els primers anys del decenni dels vuitanta, se situaven en un intent de superar l'obra de l'historiador anglès, intensificant la recerca dels elements conflictius interns de la societat catalana, és a dir, subratllant el concepte de revolució social. Ja en els anys noranta, Eva Serra, en el capítol inicial d'una obra col·lectiva s'orienta vers el concepte de *revolució política*, similar potser a l'anglesa d'aquells mateixos temps, sense oblidar els factors de conflictivitat social.

De tots és sabut el gir que ha experimentat la historiografia occidental en el darrer terç del segle xx, des de la primacia de la història econòmica vers l'interès creixent per la història de les mentalitats. Dins d'aquesta, entesa en un sentit ampli, l'evolució del pensament polític i les formes de circulació d'idees a través de publicacions impreses, han donat una nova volada a una història intel·lectual que dins el món anglosaxó no havia deixat de suscitar l'interès dels investigadors, en relació precisament amb la formació dels estats moderns i el paper que hi havien de tenir les institucions representatives. El debat sobre la Revolució Anglesa n'és un bon exemple.

El títol de l'obra d'Antoni Simon és un homenatge a la de Christopher Hill sobre el mateix tema, però en el món britànic. El seu propòsit és realitzar un estudi global del pensament polític català en el mig segle, o més, que precedí la revolta. Aquesta possibilitat ve facilitada per l'existència d'estudis diversos sobre aspectes diferents de la vida intel·lectual catalana en aquell període, sobretot les propostes de caràcter polític o de política econòmica, o les interpretacions històriques relacionades amb la vida política. No és la meua intenció detallar els treballs previs publicats en els darrers vint anys, entre altres coses perquè l'obra ressenyada presenta una bibliografia completa i molt actualitzada. En realitat, el principal valor de l'obra consisteix precisament en integrar els resultats de diferents recerques específiques. Un repàs pels diversos temes tractats ens farà veure els diferents elements considerats.

Estudis recents han aportat idees noves al pensament de Francesc de Gilabert, cavaller de les terres de Lleida, amb interessos a l'Aragó, defensor d'una monarquia paccionada, articulada en el si de la Corona d'Aragó. Les seves propostes econòmiques traslluen els interessos dels propietaris de les terres de Ponent. Ja des de la publicació de les obres de Carrera Pujal i Pierre Vilar, coneixem l'interès dels diferents memorials de política econòmica que es publicaren a Catalunya entre 1620 i 1630; però, ara se'ns ofereix per primera vegada un tractament sistemàtic que inclou la comparació amb els arbitristes castellans de la mateixa època, alguns dels quals corresponien també a posicions protectionistes defensades per la major part dels autors barcelonins.

Antoni Simon és un dels historiadors catalans actuals interessats per la història de la historiografia. A l'obra, presenta l'evolució del

pensament historiogràfic català dels segles xvi i xvii, en relació amb la conjuntura política: la reacció enfront de la historiografia castellana que menystenien els regnes de la Corona d'Aragó, i la preocupació pels orígens de Catalunya, en relació amb les característiques del seu sistema polític.

La confrontació entre el govern de Felip IV i les forces polítiques catalanes es va plantejar, en part, en el nivell intel·lectual, del dret i de la història. Els contenciosos de naturalesa constitucional (el jurament del virrei, la cobertura dels consellers de Barcelona, la qüestió dels quints i la defensa de la jurisdicció del general) van enfortir el paper dels juristes com a intèrprets d'un sistema jurídic i polític propi, mentre que la polèmica sobre en quina llengua s'havia de predicar traslluïa un procés sociolinguístic de llarg abast.

L'esforç de propaganda que va seguir el Corpus de Sang i les seves conseqüències és avui ben conegut. Diverses publicacions de textos han posat al nostre abast tant les breus relacions de successos com les obres més extenses de polèmica política, les defensores de la posició de la Generalitat i dels interessos del rei de França i, en segon lloc, les dels catalans partidaris de Felip IV. La defensa de les posicions polítiques es feia amb constants apel·lacions a la història, a la Catalunya carolíngia o

als orígens electius de la monarquia a Catalunya. La polèmica tenia les seves arrels en tot un corrent de pensament històric anterior que, al seu torn, reflectia la problemàtica de la posició de Catalunya dins d'una monarquia que s'orientava vers la unificació.

Aquest és el contingut de l'obra, encara que hi hauríem d'afegir una línia principal d'interpretació. Simon subratlla la solidesa del pensament constitucional català, renovat en el segle xvii i oposat a un concepte unitari de sobirania provinent de Bodin, i que a la Corona de Castella no havia trobat suficients limitacions en el seu pensament constitucionalista.

Des d'ara disposem d'una síntesi àmplia dels diferents corrents intel·lectuals que confluïren a Catalunya el 1640. Antoni Simon ha fet una aportació notable a la història de la cultura del nostre país. Un extens annex de notes biogràfiques sobre els autors coetanis dóna fe de la feina esmerçada, i orienta la nostra comprensió sobre els homes de lletres de la primera meitat del segle xvii. L'obra és fruit de moltes lectures: de lectures d'obres del nostre temps i d'impresos i manuscrits de l'època; i també és fruit d'una atenció a la imatge dels gravats que adornen la portada dels impresos de l'època.

PERE MOLAS I RIBALTA

CASASSAS, Jordi [coord.] (1999). *Els intel·lectuals i el poder a Catalunya: Materials per a un assaig d'història cultural del món català contemporani (1808-1975)*. Barcelona: Pòrtic. 462. €.

Aquest llibre coordinat pel professor Jordi Casassas és un xic atípic en el panorama historiogràfic i universitari actual, on predomina més, malauradament, el treball individual i atomitzat que no pas el col·lectiu i coordinat. És atípic per diverses raons: en primer lloc, per ser el fruit d'un treball d'equip de tretze historiadors (Emili Bayón, Jordi Casassas, Joaquim Coll, Òscar Costa, Agustí G. Larios, Albert Ghanime, Antoni Guirao, Santiago Izquierdo, Jordi Llorens, Manuel Pérez, Josep Pich, Xavier Puja-das i Carles Santacana); i, en segon lloc, per tenir «la vocació de ser un llibre de referència» (p.30). Els seus autors pretenen, efectivament, que el llibre, que adscriuen en el camp de la història cultural, sigui una eina útil de treball que faciliti, per una banda, entendre «el paper exercit pels intel·lectuals en la construcció del món català contemporani» (p. 23) i, per l'altra, que permeti comparar el cas català amb altres casos, hispànics o europeus. Al llarg del llibre, destaca una especial atenció en observar les vinculacions dels intel·lectuals amb el poder; una problemàtica que, com es recorda en la introducció, va donar lloc que Julien Benda popularitzés el 1926 la idea, que esdevindria clàssica ben aviat, de la «traïció dels clercs».

El període cronològic al qual es fa referència va de l'any 1808 al final del franquisme, el 1975, i està subdividit en quatre grans etapes (1808-1860, 1860-1914, 1914-1939 i 1939-1975) que constitueixen el veritable fil conductor del llibre. Cadascuna d'aquestes etapes, al seu torn, està subdividida en un nombre considerable d'epígrafs, que fan referència a múltiples aspec-

tes de l'activitat i producció intel·lectual a Catalunya, per exemple: trajectòries individuals i biogràfiques; mitjans de difusió escrita (premsa, revistes, editorials); centres educatius (privats i públics que abracen des de l'ensenyament primari a la Universitat de Barcelona); centres canalitzadors de la sociabilitat erudita, científica, professional o artística (acadèmies, ateneus, museus, centres excursionistes, l'Institut d'Estudis Catalans, el Cercle Artístic de Sant Lluc, el Col·legi d'Advocats, etc.), entre moltes altres temàtiques. En alguns casos, hom troba a faltar, tanmateix, un mínim aparell estadístic que permeti quantificar i dimensionar determinats fenòmens que es descriuen en els epígrafs; per exemple, pel que fa a l'ensenyament universitari, quin era el volum d'estudiants universitaris o quines eren les carreres universitàries amb més demanda en un determinat moment; en altres epígrafs, el tractament que es dona fa més referència a la ciutat de Barcelona que no pas al conjunt del Principat, com és el cas de l'ensenyament primari i secundari. Els epígrafs van acompanyats, així mateix, de sengles i útils referències bibliogràfiques que volen ser «una eina per ampliar la informació» (p. 30).

Amb molt bon criteri, els autors han optat per oferir un ampli i generós aparell bibliogràfic que no necessàriament pressuposa, com es diu a la introducció, que els autors s'identifiquin amb el seu contingut. És d'agrair, així doncs, que les polèmiques historiogràfiques, per exemple, el debat a l'entorn de les bases socials del catalanisme de finals del segle XIX, com és recomanable en les obres de referència, restin en un segon pla i en bona part neutralitzades, tot i que s'intenta que els lectors les ressegueixin i les reconstrueixin a partir de la bibliografia citada. En qualsevol cas, l'obra també resulta especialment útil en la mesura que, ben mirat, de manera in-

directa posa en evidència, talment com si es tractés d'una mena de llibre blanc de la història de la cultura a Catalunya, quins són els múltiples aspectes que resten per investigar, els dèficits en la infraestructura i els instruments de recerca que pateixen els historiadors, que són molts i de guix. En efecte, a través de la seva lectura es comprova tothora que encara, per exemple, ens falten estudis sistemàtics i exhaustius de tota mena, a saber: molts personatges encara no disposen d'una bona biografia intel·lectual; la inexistència quasi absoluta de prosopografies o «biografies col·lectives» de determinats sectors o col·lectius; hi ha múltiples revistes que no tenen la seva corresponent monografia que ens permeti saber, per exemple, quins eren els seus col·laboradors i subscriptors; i també hi ha col·lectius professionals sencers que resten encara per estudiar (el pioner treball que el 1982 Ramon Garrabou dedicà als *Enginyers, industrials, modernització econòmica i burgesia a Catalunya* no ha tingut imitadors).

És, precisament, per l'existència de considerables llacunes bibliogràfiques que alguns buits o temàtiques poc tractades en aquest llibre resulten difícilment imputables als seus autors. Aquest és, per exemple, el cas de les anomenades professions liberals i dels col·legis professionals; qüestions d'especial importància, en la mesura que en l'àmbit català, com diu Casassas a la introducció, «l'intel·lectual va tenir serioses dificultats inicials per a viure de la seva feina, sobretot literària, amb independència i de manera regular. Sovint l'intel·lectual va ser el professional liberal, el *meritòcrata* que vivia de la seva feina i actuava d'intel·lectual de manera subsidiària» (p. 28). És evident, així doncs, que conèixer més a fons els col·lectius dels metges, advocats, farmacèutics, arquitectes i professors d'institut, per posar uns quants exemples, seria d'una gran uti-

litat per a la història intel·lectual i cultural catalana. Per múltiples raons; en primer lloc, contribuiria a donar a aquests estudis una dimensió més social, en la mesura que es faria referència, entre altres aspectes, als orígens geogràfics i socials d'aquests col·lectius, i a les condicions materials i laborals en què es desenvolupaven les seves activitats; i, en segon lloc, ajudaria, així mateix, a aprofundir en l'estudi de les burgesies (no limitades als sectors empresarials) i de les anomenades «classes mitjanes».¹

Al llarg del llibre que ressenyem, certament, el tema dels col·lectius professionals es tracta de manera recurrent, però molt desigual; així, per exemple, l'únic col·lectiu que disposa d'epígraf propi és el dels advocats (p. 149)² i hom parla de la Unió de Corporacions Científiques, Literàries, Artístiques i Econòmiques de Barcelona (1876-1886) (p. 137). Però, no queda massa clar, tanmateix, quin és el ritme i el procés de creació dels col·legis professionals un cop s'anaven superant els principis del «professionalisme liberal», establerts en el Decret del 20 de juliol de 1837, que desmantellaven el sistema gremial de l'Antic Règim establint, per a les professions «científiques», la prèvia obtenció del corresponent títol acadèmic atorgat per l'Estat, el lliure exercici sense necessitat d'adscriure's a cap corporació o col·legi. Perquè, a me-

1. Alberto M. BANTI (1994), «Burguesies de les professions a l'Europa del segle XIX», *Recerques*, 28, p. 23-41; Jürgèn KOCKA (1994), «Estructura i cultura de la burgesia europea del segle XIX. Reflexions comparatives des d'un punt de mira alemany», *Recerques*, 28, p. 9-22; Àngels SOLÀ (1993), «Informe, crítiques i suggeriments a l'entorn de la historiografia sobre la burgesia catalana del segle XIX», *Afers. Fulls de recerca i pensament*, 16, p. 435.

2. A l'estudi, que els autors utilitzen, d'Enric JARDÍ (1989), *Història del Col·legi d'Advocats de Barcelona*, Barcelona: Col·legi d'Advocats [2 volums], caldria afegir la recent i excel·lent tesi doctoral de Stephen JACOBSON (1998), *Professionalism, Corporatism, and Catalanism*, The Legal Profession in Nineteenth-Century Barcelona, Tufts University: Dissertation Services.

sura que el liberalisme moderat es consolidà en els anys centrals del segle XIX, es va obrir el procés que menaria a la instauració de nous mecanismes reguladors i de control de l'exercici professional, a través del sistema de col·legiació; en un primer moment, de caràcter voluntari i privat i, més endavant, si més no per als metges i farmacèutics, les anomenades «classes sanitàries», a partir de 1898 de manera obligatòria i oficial, una mesura que va tenir els seus partidaris i detractors.

Aquesta veritable eclosió de final de segle de col·legis professionals d'alguna manera era la resposta, al seu torn, a la creixent consciència de «crisi professional», sovint derivada del creixement dels grups professionals i la devaluació econòmica del propi títol en el mercat de treball, que s'experimentava en determinats col·lectius en la mesura que s'atribuïen als flamants col·legis múltiples funcions, com el control de la titulació exigida, la vigilància contra l'intrusisme, la reglamentació dels principis deontològics, l'establiment d'honoraris i preus, el repartiment de la tributació professional, la col·laboració amb els poders públics, les atribucions d'inspecció i disciplina, entre moltes altres.³

Totes aquestes qüestions són històricament rellevants, però de difícil incorporació en un llibre d'aquestes característiques, ja sigui pels buits bibliogràfics existents sobre aquests temes, com ja hem indicat, o bé pel fet que recents investigacions produïdes amb motiu de la commemoració del centenari d'alguns col·legis professionals catalans, malauradament, hagin restat pràcticament sense circulació pública més enllà de l'entorn que les va promoure i fi-

nançar. Aquest és el cas, per exemple, de l'estudi realitzat per Cèlia Cañellas i Rosa Toran sobre el Col·legi de Metges de Barcelona,⁴ o l'aproximació històrica realitzada per Albert Balcells sobre el Col·legi de Doctors i Llicenciats en Ciències i Lletres de Barcelona, creat el 1899, on posa en evidència la preocupació de les seves primeres directives, de perfil republicà i lliurepensador, davant l'extensió de l'ensenyament religiós durant la Restauració.⁵

En qualsevol cas, és evident que l'interès d'estudiar aquests col·lectius és molt considerable i fa necessari, com es proposa en el llibre, estudiar-los amb una perspectiva de llarga durada ja que, més enllà de la seva pura continuïtat institucional, la seva diguem-ne *micro-història* demostra que, a més de ser fidels i efectives caixes de ressonància de tota mena de debats socials i polítics que ultrapassen de molt els afers estrictament *interns* i específics de les distintes professions, el seu paper és canviant i dinàmic; no endebades, per exemple, com de manera sintètica i suggerent es demostra en aquesta obra, durant el llarg període del franquisme els col·legis professionals desenvoluparen un paper ambivalent, a saber: en un primer moment, foren eficaços i dúctils instruments corporatius al servei del nou règim autoritari i dels seus projectes de dura repressió; i a les darreries del franquisme, feren alguns d'ells un tomb important. En efecte, a partir de la segona meitat dels anys seixanta, com seria el cas dels col·legis d'advocats, enginyers, arquitectes, aparelladors i llicenciats, foren elegits com a nous directius «persones de filiació democràtica i an-

3. Per a una visió general d'aquest procés, vegeu Francisco VILLACORTA (1989), *Profesionales y burócratas. Estado y poder corporativo en la España del siglo XX, 1890-1923*, Madrid: Siglo XXI, p. 1-20.

4. Cèlia CAÑELLAS; Rosa TORAN (1994), *El Col·legi de Metges de Barcelona i la societat catalana del seu temps (1894-1994)*, Barcelona: Il·lustre Col·legi Oficial de Metges de Barcelona.

5. Albert BALCELLS (1999), «Apunts per a la Història del Col·legi, 1899-1977», *Revista del Col·legi*. Butlletí trimestral, 107, p. 3-43.

tifranquista», que maldaren per erosionar el vell règim i esdevenir «l'avançada dels professionals compromesos» (p. 375).

Així, ens trobem davant d'una obra que estarà en la base de les necessàries recerques que cal fer en aquest important camp de la història social i cultural.

JOAQUIM M. PUIGVERT I SOLÀ

Professor titular d'Història Contemporània de
la Universitat de Girona

BENGOCHEA, Soledad; RENOM, Mercè (1999). *Memòria i compromís: Classes treballadores, sindicalisme i política al Prat de Llobregat (1917-1979)*. Barcelona: Columna.

Aquest és un llibre important des d'una doble perspectiva; d'una banda, sobretot, és una aproximació rigorosa a la història de les classes treballadores del Prat de Llobregat durant una bona part del segle xx; però, d'altra banda i paral·lelament, el treball també posa en relleu la contribució de les classes populars a la reconstrucció d'una consciència de ciutat en l'etapa franquista, una consciència que al Prat —com a altres ciutats— era difícil d'articular atès els canvis experimentats en aquells anys.

L'estudi és ambiciós ja que abasta dos terços d'un segle en què els esdeveniments històrics han estat d'una intensitat i radicalitat extraordinària; aquest és un primer mèrit que cal destacar, donat que la llarga durada del període estudiat i la multiplicitat d'aspectes a tractar eren un repte no fàcil de vèncer que, tanmateix, les autores superen amb escreix. L'amplitud cronològica de l'estudi ha exigut un gran treball per part de les autores, les quals mostren que coneixen la bibliografia especialitzada de cada una de les temàtiques que elles aborden circumscrites al Prat; ja que l'àmbit temporal és ampli, la bibliografia també ho és. A la consulta de bibliografia general i específica sobre el Prat, les autores han sumat una important documentació primària escrita i oral, útil per molts aspectes més enllà de la història de la ciutat. D'altra banda, des de les primeres pàgines és evident la voluntat de vertebrar la trajectòria del moviment obrer pradenç en el marc històric general, i aquest és un altre aspecte essencial a remarcar. Un element important perquè els estudis d'història local adquireixin una gran significació

és que puguin ser interrelacionats amb altres estudis, per la qual cosa les preguntes que s'han fet els investigadors al principi de la recerca són claus; en aquest sentit, el treball de Soledad Bengoechea i Mercè Renom és impecable.

El treball té, com és lògic, un caràcter panoràmic ja que assenyala els trets més remarcables de l'activitat sindical i política de les classes treballadores en cada una de les etapes en què s'ha dividit la recerca. El recorregut pels esdeveniments més destacats de l'acció col·lectiva de les classes treballadores pradenques han estat dividit en tres grans capítols, subdividits en set apartats. Els tres apartats del primer capítol analitzen els anys que van des de 1917 fins al final de la Guerra Civil. Les autores mostren el Prat com un bon exemple de la transformació que va viure una part significativa de Catalunya el primer terç del segle xx. A la dècada dels anys vint, la vila va doblar la seva població com a resultat del corrent immigratori impulsat per la instal·lació de dues fàbriques punteres: la *Papelera Española* i la *Seda de Barcelona*.

Les autores fan una convincent aproximació microhistòrica a aquella societat canviant, parant atenció tant a la vida quotidiana com a les organitzacions col·lectives dels pradencs als anys vint, i dediquen una gran atenció a la riquesa de la vida associativa existent a la vila. Les pàgines dedicades a les característiques del sindicalisme agrari són de gran interès; tot i l'impuls industrial, l'agricultura continuava essent l'eix de l'activitat econòmica i, malgrat que no existia un problema greu entorn de la distribució de la terra, des dels anys vint i fins a la Guerra Civil, el control de la borsa de treball as-salariat va ser un element de confrontació social atès que la creixent arribada d'immigrants per cobrir les necessitats de mà d'obra va pro-

vocar tensions socials, sobretot en el marc de la crisi dels anys trenta.

Un dels fils conductors de l'estudi és l'anàlisi de les organitzacions obreres que van articular les reivindicacions dels treballadors; com a la major part de Catalunya, els jornalers del camp del Prat es van aplegar a l'entorn de la CNT. La classe obrera industrial, formada en bona mesura per immigrants joves i combatius que havien arribat a la vila atrets per la instal·lació de les plantes industrials, també es va organitzar al voltant de l'estructura sindical cene-tista. Ara bé, les noves necessitats populars es van articular sovint a la xarxa associativa pre-existent, que era de caire cultural però que complia al mateix temps funcions polítiques i sindicals. Les pàgines dedicades a les activitats lúdiques i culturals mostren novament la gran riquesa de la sociabilitat popular abans de la instauració del règim franquista.

La Guerra Civil va trasbalsar la vida pradenca com a la resta de Catalunya; en aquest cas, Soledad Bengoechea i Mercè Renom han estat capaces de mostrar la complexitat dels esdeveniments socials i polítics d'aquells anys, i reconstruir la memòria de la vila; d'una banda analitzen la violència repressiva dels primers mesos de la guerra que, al Prat, va tenir un component de classe més que religiós; també, analitzen superficialment però amb rigor l'assaig de revolució, explicant les característiques de la col·lectivització agrària i industrial, així com les conseqüències de la pèrdua de l'hegemonia de la CNT, després dels fets de maig de 1937.

Si la guerra va trastocar la vida pradenca, molt més ho va fer la instauració de la dictadura franquista. Seguint la reconstrucció de la memòria històrica de la ciutat, les autores analitzen les pèrdues humanes provocades per la re-

pressió en aquest cas planificada i exercida des del poder de l'Estat: executats, empresonats i exiliats; el Prat de Llobregat, com la resta de Catalunya i Espanya, va perdre les figures més rellevants de la vida pública en la dècada anterior.

A la ruptura que va suposar la instauració del règim franquista en el conjunt d'Espanya i en particular a Catalunya, on a la gran tradició obrera i republicana se sumava el desenvolupament polític d'una cultura pròpia, al Prat i a la resta de la comarca del Baix Llobregat, cal afegir la transformació social experimentada des dels anys cinquanta i, sobretot, des dels seixanta, que va fer del Prat una ciutat distinta. Dos elements en són la causa: per una banda, els habitants de la ciutat van passar de ser 14.000 el 1960, a 20.100 el 1965, i 51.100 el 1975; i per altra banda, si fins avançats els anys seixanta l'agricultura continuava essent l'activitat que ocupava més persones, als anys setanta la indústria havia esdevingut l'activitat fonamental. La transformació de la ciutat i el fet que molts dels immigrants arribats als anys cinquanta i seixanta tinguessin un protagonisme rellevant en el nou moviment obrer d'aleshores i en la política local posterior, com les autores mostren, no implica una desconexió amb el passat; les experiències acumulades van ser la base sobre la qual es va reconstruir les noves organitzacions obreres.

El segon capítol del llibre porta per títol *Reconstruir la clandestinitat amb l'ajut de la memòria*, i aquesta és l'estructura bàsica dels apartats cinquè i sisè. Les autores reconstrueixen la mobilització sindical i política de la classe obrera durant el franquisme fonamentalment, tot i que no exclusivament, a través de la memòria dels dirigents obrers i la documentació clandestina que aquells o diferents arxius han conservat. En aquests apartats, és especial-

ment notòria la continuada contrastació entre l'evolució pradenca i la d'altres centres industrials rellevants estudiats per la historiografia. També, confirma la investigació de Bengoechea i Renom la importància de la socialització per la disponibilitat pel compromís polític; entre els activistes compromesos en la lluita sindical i política, que aleshores militaven majoritàriament en el PSUC, es repeteixen molts noms, persones d'una mateixa família, sovint de generacions diferents, individus disposats a fer front al risc personal que implicava l'activitat clandestina. En el setè i darrer apartat, analitzen l'evolució sindical i política des de la mort de Franco fins a les primeres eleccions locals democràtiques, que són la base del present.

En definitiva, *Memòria i compromís* és un estudi reixit sobre l'acció de les organitzacions i els dirigents obrers per tal de resoldre els problemes fonamentals dels treballadors. Però, com s'ha assenyalat al principi, és igualment destacable l'aportació de l'estudi a la reconstrucció de la memòria històrica dels pradencs i pradenques. El títol és ben explícit *Memòria i compromís*. Només si seguim l'índex onomàstic, comprovem l'elevat nombre de persones que es va implicar en la lluita per millorar les condicions de vida individuals i col·lectives dels treballadors que, paral·lelament, va comportar una lluita per la llibertat. Si es té en compte que dels seixanta-dos anys que abasta l'estudi només set corresponen plenament a una etapa democràtica (1931-1936 i 1977-1979), als quals cal afegir els gairebé tres de la Guerra Civil, tanmateix completament condicionats pel conflicte bèl·lic, i els sis anteriors a la dictadura de Primo de Rivera, també no gaire favorables als drets dels treballadors, es pot calibrar l'esforç i el risc que la lluita dels activistes obrers comportava.

El reconeixement de l'actuació de centenars de persones, en nom d'altres milers, que pertanyien a diferents generacions i amb diverses procedències, és un element essencial per la conservació de la memòria col·lectiva de la qual la història social no pot prescindir. La rigo-

rositat de la recerca en aquest camp de la història contribueix a posar en relleu que la voluntat humana ha estat i continua essent el motor de la història.

CARME MOLINERO